

Роман Романович КУЛИК

кандидат економічних наук,
доцент,
Тернопільський національний економічний університет
E-mail: kul.rom.rom@gmail.com

СУТЬ І ОБ'ЄКТИВНА НЕОБХІДНІСТЬ ВИНИКНЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ

Кулик Р. Р. Суть і об'єктивна необхідність виникнення експертизи *Економічний аналіз*. Тернопіль, 2018. Том 28. № 4. С. 95-99.

Анотація

У статті проаналізовано передумови розвитку експертизи. У результаті узагальнення і критичного аналізу визначень поняття «експертиза» сформульовано авторське трактування, сформульовано спільні характеристики.

Ключові слова: експертиза; категорія; експерт.

Roman Romanovych KULYK

PhD in Economics,
Associate Professor,
Ternopil National Economic University
E-mail: kul.rom.rom@gmail.com

NATURE AND ORIGIN OF OBJECTIVE NECESSITY OF EXPERTISE

Abstract

In the article has analyzed the preconditions of the development of expertise. In result of the generalization and critical analysis of the definitions of the concept of "expertise", has formulated the author's interpretation and defined common characteristics.

Keywords: expertise; category; expert.

JEL classification: M41, M42

Динаміка розвитку суспільства призводить до швидких змін у трактуванні звичних явищ. Теоретичні висновки і практична діяльність сьогодення визначає необхідність їх оцінок фахівцями-експертами, тобто слугує причиною проведення відповідної експертизи. Вона проводиться, як правило, в екстраординарних випадках, коли знань осіб, відповідальних за ухвалення рішень у сфері соціального, економічного і виробничого управління, судочинства, освіти, буває недостатньо.

Оптимальні рішення в будь-якій сфері людської діяльності не можуть бути прийняті без урахувань вагової думки експертів, тобто кваліфікованих фахівців у відповідних галузях знань. Тому інститут експертів існує практично на всіх рівнях управління – від вирішення глобальних державних проблем до розв'язання повсякденних господарських питань.

Доцільність призначення експертизи визначена наступними обставинами:

- необхідністю отримання об'єктивної думки фахівця (третьої сторони), який не зацікавлений в ухваленні того чи іншого рішення або здійсненні дії;
- виникнення конфліктної ситуації у управлінні, здійсненні владних повноважень, наявності суперечливих позицій стосовно одного і того ж питання;
- потребою вирішення проблеми, що знаходиться на стику різних галузей науки, техніки, економіки;
- у випадку, коли межі проблеми ширші за обсяг сумарних знань осіб, відповідальних за її вирішення;
- у випадку, коли це вимагається чинним законодавством або відповідним підзаконним актом.

За результатами експертного дослідження формується мотивований висновок. У ньому даються відповіді на поставлені питання, а також описується сам процес проведення експертизи. Отриманий висновок слугує доказом і свідчить про наявність або відсутність тих чи інших фактичних даних, які

досліджуються при вирішенні поставленого питання.

Експертиза може проводитися в різних державних органах, відомчих установах і недержавних організаціях залежно від предмету і призначення експертизи. При цьому у всіх випадках, коли говорять про експертизу, то мають на увазі дослідження, що проводиться досвідченою особою (експертом) для відповіді на питання, що вимагають спеціальних (наукових, дослідних, професійних) знань. Постановка вирішуваних експертами питань визначається потребами практики державних органів, комерційних і некомерційних організацій, посадових осіб і просто інтересами громадян. Найчастіше такі питання належать до галузей науки, техніки, мистецтва і ремесла.

Предметом дослідження експертизи можуть бути як певні обставини, так і складові елементи різних сфер практичної діяльності, для оцінки яких необхідні спеціальні професійні знання.

У науковій і навчально-методичній літературі не припиняються спроби сформулювати визначення експертизи, але серед вітчизняних та зарубіжних авторів немає одностайності з цієї проблеми. Термін «експертиза» походить від латинського «*expertus*», що означає «знавець», «досвідчений».

На думку І. Чечеля, експертиза є рефлексією практики, реконструкцією того, що відбувалося, виявлення істотного та розглядається як вид аналізу окремого дослідження, ціллю якого є співвіднесення уявлень про об'єкт, що проходить експертизу із виявленими в результаті експертної діяльності характеристиками цього об'єкта [1].

У редакції К. І. Плетньова, експертиза – «це засноване на використанні накопичених людством знань і досвіду вивчення яких-небудь питань, що проводиться за певними правилами спеціально відібраними висококваліфікованими фахівцями з метою забезпечення ухвалення рішень по цих питаннях якнайповнішим обсягом необхідної і достатньої для цього інформації» [2, с. 7].

На думку Е. М. Гутцайта, В. А. Мстиславського, Л. Н. Овсянникова, експертиза – «обов'язковий атрибут людської діяльності, що передбачає використання професійних знань» [3, с. 38].

У найбільш загальному вигляді експертиза в наукових працях розглядається як спосіб аналізу причинно-наслідкових зв'язків не тільки стосовно того, що вже відбулося, але й того, що очікується, має або може відбутися; це спосіб пізнання певної реальності у тих випадках, коли ця реальність не піддається прямому вимірюванню, обрахуванню і взагалі якому завгодно «об'єктивному дослідженню» [4].

У великому економічному словнику під ред. А. Н. Азріліяна експертиза – «дослідження фахівцем (експертом) яких-небудь питань, вирішення яких вимагає спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва і т. д.» [5, с. 40].

У економічній енциклопедії експертиза – «дослідження фахівцем (експертом) яких-небудь питань, що вимагає спеціальних знань і представлення мотивованого висновку» [6, с. 991].

У Сучасному економічному словнику експертиза – «1) аналіз, дослідження, які проводяться залученими фахівцями (експертами), експертною комісією і завершуються написанням акту, висновку, в окремих випадках — сертифікату якості, відповідності; 2) перевірка достовірності грошових знаків, коштовних паперів, документів; 3) перевірка якості товарів, робіт, послуг» [7, с. 251].

В ілюстрованому енциклопедичному словнику Ф. Брокгауза і І. Ефрона експертиза – «дослідження і встановлення фактів і обставин, для з'ясування яких необхідні спеціальні знання в якій-небудь науці, мистецтві, ремеслі або промислі. Особи, що володіють відповідними пізнаннями і запрошені до суду або до інших установ для подачі своїх думок, називаються «експертами»» [8, с. 251].

Аналізуючи вітчизняні законодавчі і нормативні акти, необхідно зазначити, що більшість визначень поняття «експертиза» стосуються окремих сфер діяльності, тобто є вузькоспеціалізованими, наприклад, архітектурної, торгівельної, сільськогосподарської, ветеринарної, банківської, діяльності з охорони праці тощо.

Так, у законі України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 року № 687-XIV у розділі I стаття 1 поняття «експертиза» визначається як «діяльність фахівців-експертів, які мають відповідні кваліфікаційні сертифікати і за дорученням замовника (забудовника) надають висновки щодо відповідності проектних рішень вимогам законодавства, державним нормам, стандартам, будівельним нормам і правилам та які несуть відповідальність за достовірність наданих висновків» [9].

Згідно з Інструкцією «Про порядок оформлення права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей та контролю за їх переміщенням через державний кордон України», затвердженою наказом Міністерства культури і мистецтв України від 22 квітня 2002 року № 258, експертиза – це «вивчення, перевірка, аналітичне дослідження висококваліфікованим фахівцем, установою, організацією певного предмета, які вимагають спеціальних знань у відповідній сфері суспільної діяльності і результати яких оформляються у вигляді експертного висновку» [10].

Постановою Національної комісії регулювання електроенергетики України «Про затвердження Положення про проведення експертизи та порядок реєстрації експертів при Національній комісії регулювання електроенергетики України» від 12 лютого 2003 року № 129 експертиза визначається як

«процес дослідження експертами кола питань з метою отримання інформації, необхідної для забезпечення прозорості, обґрунтованості та об'єктивності рішень, що ухвалюються НКРЕ у межах її компетенції» [11].

У Положенні «Про проведення державного контролю та нагляду за якістю ветеринарних препаратів, субстанцій, готових кормів, кормових добавок та засобів ветеринарної медицини, які застосовуються в Україні», затвердженому наказом Міністерства аграрної політики України від 28 травня 2003 року № 39 під експертизою розуміється «перевірка, аналіз та спеціалізована оцінка матеріалів щодо ветеринарних препаратів, субстанцій, кормових добавок, готових кормів з метою підготовки вмотивованих висновків про реєстрацію (перереєстрацію) чи відмову в реєстрації (перереєстрації)» [12].

Постановою Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2003 року № 1631 «Про затвердження Порядку видачі дозволів Державним комітетом з нагляду за охороною праці та його територіальними органами» подається наступне визначення поняття експертизи – «це діяльність експертних організацій щодо оцінки відповідності об'єкта експертизи вимогам законів та інших нормативно-правових актів з охорони праці та промислової безпеки» [13].

У наказі Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України «Про підвищення ефективності залучення та використання коштів міжнародних фінансових організацій» від 29 грудня 2004 року № 451 експертиза визначається як «процес аналізу проектних документів, результатом якого є професійно зроблений висновок» [14].

Відповідно до цього наказу розмежовують спеціалізовану експертизу, яка досліджує та робить висновки за окремими вузькопрофесійними питаннями проекту, і комплексну експертизу, яка всебічно аналізує проект і описує основні висвітлені у проектних документах питання.

Наказом Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду «Про затвердження Правил безпеки під час експлуатації магістральних нафтопроводів» від 23 травня 2007 року № 110 подано наступне визначення поняття: експертиза – це «спеціальні дослідження на відповідність вимогам нормативно-правових актів з наданням відповідного висновку» [15].

Відповідно до Інструкції «Про порядок проведення експертизи Національною експертною комісією України з питань захисту суспільної моралі», затвердженої рішенням Національної експертної комісії з питань захисту суспільної моралі від 26 березня 2009 року № 3, під експертизою розуміється «дослідження Національною комісією продукції і видовищних заходів у будь-яких матеріальних формах та на будь-яких носіях на предмет їх відповідності вимогам чинного законодавства у сфері захисту суспільної моралі та можливості їх обігу на території України» [16].

Позитивним фактом для розвитку експертизи було ухвалення законів України «Про судову експертизу», «Про наукову і науково-технічну експертизу». Це створює реальні можливості використання всіх досягнень науки в діяльності установ влади, державного управління, правоохоронних органів для захисту прав громадян та інтересів держави, зміцнення правопорядку і законності.

У названих вище нормативно-правових актах вказується, що будь-яка фізична особа, підприємець, юридична особа мають право з власної ініціативи звернутися до спеціаліста відповідного профілю для одержання письмового висновку. Підставою для цього є конституційні принципи, законодавчі норми про гарантії прав людини, свобод підприємництва. Висновки, зроблені за результатами експертизи, можуть надаватися в державні, судові та інші органи і установи для захисту порушених прав і законних інтересів громадян. У таких випадках діє демократичний принцип – жодні фактичні дані не мають наперед встановленої сили.

У результаті узагальнення і критичного аналізу вищенаведених визначень поняття «експертиза», на нашу думку, це – дослідження кваліфікованими спеціалістами визначених перед ними питань, що вимагають спеціальних знань у галузі науки, економіки, техніки і інших з наданням мотивованого висновку.

Попри відмінності в трактуванні категорії «експертиза» для різних видів діяльності, можна виокремити її спільні характеристики, а саме:

По-перше, передбачено, що проведення експертизи здійснюється тільки фахівцем, тобто експертом, який володіє певними (часто спеціальними) знаннями та має відповідну кваліфікацію, яка підтверджена документом встановленого зразка.

По-друге, результатом проведення експертизи є надання висновку, який має бути об'єктивним та обґрунтованим. Тобто, спеціального документа, складеного експертом, в якому описується хід та надаються результати проведених досліджень.

По-третє, якісне проведення експертизи можливе лише за умов існування відповідних нормативів, правил, зразків, еталонів тощо, з якими можна порівняти об'єкт експертизи. У разі відсутності такої зіставної бази може виконуватися тільки експертне оцінювання, але не експертиза, як така.

По-четверте, в проведенні експертизи і її результатах зацікавлена третя сторона (не експерт і не об'єкт експертизи), тобто необхідна підстава, обґрунтування. Позаяк результати експертизи не мають самостійної цінності, а слугують основою для прийняття відповідних рішень. Тому вони мають бути зрозумілими замовнику експертизи як за формою, так і за змістом.

По-п'яте, експертиза проводиться на основі інформації про об'єкт, яка може бути неповною або взагалі навмисно прихованою, тому в процесі її проведення часто відбувається пошук додаткових даних, виконується верифікація наявної інформації.

По-шосте, результати експертизи використовують для прийняття відповідних рішень, тому експерт повинен нести відповідальність за якість та корисність наданих висновків. Тобто повинен бути розроблений механізм зворотнього зв'язку, який забезпечує таку відповідальність і контролює рівень кваліфікації експерта.

По-сьоме, незважаючи на різноманітність видів експертизи, всі вони користуються базовими загальнонауковими методами.

Експертиза є прикладним дослідженням конкретного об'єкта з метою досягнення не власне наукового, а прикладного знання. Вона має певний регламент, порядок проведення і застосування особливих, спеціалізованих методик, що зумовлюється специфікою предмета експертизи і сферою використання спеціальних знань.

Список використаних джерел

1. Чечель И. Д. Эксперт-консультант по вопросам образования: особенности подготовки и направления деятельности. URL: <http://iuorao.ru/20120930/222-2012-10-02-08-55-39>.
2. Плетнев К. И. Экспертиза в развитии экономики по инновационному пути. Москва: Изд-во РАГС, 2006. 290 с.
3. Гутцайт Е. М., Мстиславский В. А., Овсянников Л. Н. Независимая бюджетная экспертиза. *Аудитор*. 2009. № 3. С. 38-48.
4. Иванченко Г. В., Леонтьев Д. А. Экспертиза в современном мире: от знания к деятельности. Москва: Смысл, 2006. 452 с.
5. Азрилиян А. Н. Большой экономический словарь. Москва : Институт новой экономики, 2007. 1280 с.
6. Абалкин Л. И. Экономическая энциклопедия. Москва: Институт новой экономики, 1999. 1011 с.
7. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. Москва: ИНФРА-М, 1997. 1582 с.
8. Брокгауз Ф., Ефрон И. Иллюстрированный энциклопедический словарь. Москва : Эксмо, 2007 . 959 с.
9. Закон України «Про архітектурну діяльність». URL : <https://zakon.help/law/687-XIV/edition10.06.2017/page1>.
10. Інструкція про порядок оформлення права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей та контролю за їх переміщенням через державний кордон України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0571-02>
11. Постанова Національної комісії регулювання електроенергетики України «Про затвердження Положення про проведення експертизи та порядок реєстрації експертів при Національній комісії регулювання електроенергетики України» від 12 лютого 2003 року № 129. URL: <http://ua-info.biz/legal/basext/ua-dmtrxr.htm>.
12. Положення «Про проведення державного контролю та нагляду за якістю ветеринарних препаратів, субстанцій, готових кормів, кормових добавок та засобів ветеринарної медицини, які застосовуються в Україні». URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/ru/z0480-03>.
13. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2003 року № 1631 «Про затвердження Порядку видачі дозволів Державним комітетом з нагляду за охороною праці та його територіальними органами». URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1631-2003-%D0%BF>.
14. Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України «Про підвищення ефективності залучення та використання коштів міжнародних фінансових організацій» від 29 грудня 2004 року № 451. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0050-05>.
15. Наказ Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду «Про затвердження Правил безпеки під час експлуатації магістральних нафтопроводів» від 23 травня 2007 року № 110. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1389-07>.
16. Інструкція «Про порядок проведення експертизи Національною експертною комісією України з питань захисту суспільної моралі». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS11376.html.

References

1. Chechel', I. D. (n. d.). *Ekspert-konsul'tant po voprosam obrazovanija: osobennosti podgotovki i napravlenija dejatel'nosti*. Retrieved from: <http://iuorao.ru/20120930/222-2012-10-02-08-55-39>.
2. Pletnev, K. I. (2006). *Jekspertiza v razvitii jekonomiki po innovacionnomu puti*. Moscow: Izd-vo RAGS.

-
3. Gutcajt, E. M., Mstislavskij, V. A., Ovsjannikov, L. N. (2009). Nezavisimaja bjudzhetnaja jekspertiza. *Auditor*, 3, 38-48.
 4. Ivanchenko, G. V., Leont'ev, D. A. (2006). *Ekspertiza v sovremennom mire: ot znaniya k dejatel'nosti*. Moscow: Smysl.
 5. Azrilijan, A. N. (2007). *Bol'shoj ekonomicheskij slovar'*. Moscow : Institut novoj jekonomiki.
 6. Abalkin, L. I. (1999). *Ekonomicheskaja enciklopedija*. Moscow : Institut novoj jekonomiki.
 7. Rajzberg, B. A., Lozovskij, L. Sh., Starodubceva, E. B. (1997). *Sovremennyj jekonomicheskij slovar'*. Moscow: INFRA-M.
 8. Brokhauz, F., Efron, I. (2007). *Ilyustrovannyj entsyklopedychnyj slovnyk*. Moscow : Eksmo.
 9. Zakon Ukrayiny «Pro arkhitekturnu diyal'nist'». (n. d.). Retrieved from: <https://zakon.help/law/687-XIV/edition10.06.2017/page1>.
 10. Instruksiya pro poryadok oformlennya prava na vyvezennya, tymchasove vyvezennya kul'turnykh tsinnostey ta kontrolyu za yikh peremishchennyam cherez derzhavnyy kordon Ukrayiny. (n. d.). Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0571-02>
 11. Postanova Natsional'noyi komisiyi rehulyuvannya elektroenerhetyky Ukrayiny «Pro zatverdzhennya Polozhennya pro provedennya ekspertyzy ta poryadok reyestratsiyi ekspertiv pry Natsional'niy komisiyi rehulyuvannya elektroenerhetyky Ukrayiny» vid 12 lyutoho 2003 roku # 129. (2003). Retrieved from: <http://ua-info.biz/legal/basext/ua-dmtrxr.htm>.
 12. Polozhennya «Pro provedennya derzhavnoho kontrolyu ta nahlyadu za yakistyu veterynarnykh preparativ, substantsiy, hotovykh kormiv, kormovykh dobavok ta zasobiv veterynaranoi medytsyny, yaki zastosovuyut'sya v Ukrayini». (n. d.). Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/ru/z0480-03>.
 13. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 15 zhovtnya 2003 roku # 1631 «Pro zatverdzhennya Poryadku vydachi dozvoliv Derzhavnym komitetom z nahlyadu za okhoronoyu pratsi ta yoho terytorial'nyy orhanamy». (2003). Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1631-2003-%D0%BF>.
 14. Nakaz Ministerstva ekonomiky ta z pytan' yevropeys'koyi intehratsiyi Ukrayiny «Pro pidvyshchennya efektyvnosti zaluchennya ta vykorystannya koshtiv mizhnarodnykh finansovykh orhanizatsiy» vid 29 hrudnya 2004 roku # 451. (2004). Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0050-05>.
 15. Nakaz Derzhavnoho komitetu Ukrayiny z promyslovoyi bezpeky, okhorony pratsi ta hirnychoho nahlyadu «Pro zatverdzhennya Pravyl bezpeky pid chas ekspluatatsiyi mahistral'nykh naftoprovodiv» vid 23 travnya 2007 roku # 110. (2007). Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1389-07>.
 16. Instruksiya «Pro poryadok provedennya ekspertyzy Natsional'noyu ekspertnoyu komisiyeyu Ukrayiny z pytan' zakhystu suspil'noyi morali». (n.d.). Retrieved from: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS11376.html.

Стаття надійшла до редакції – 07.12.2018 р., прийнята до друку – 20.12.2018 р.